

УДК 334.722:330.111.62:631.115

Р. В. Заяць,

аспірант, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", м. Київ

УПРАВЛІННЯ ВЛАСНІСТЮ ЯК СКЛАДОВА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

R. Zayats,

Ph.D. student, National scientific center "Institute of agrarian economy", Kyiv

MANAGEMENT OF OWNERSHIP AS A COMPONENT OF AGRICULTURAL ENTREPRENEURSHIP

У статті управління об'єктами власності розглядається як невід'ємна складова підприємницької діяльності. Підприємство визначене як об'єкт та суб'єкт власності, головним критерієм ефективності якого є його прибутковість. Описана значимість управлінських рішень щодо майнового комплексу та їх вплив на результати діяльності. Обґрунтована необхідність раціонального та відповідального використання та поліпшення виробничих ресурсів. На прикладі досліджуваних підприємств показано, що відповідні інвестиції призводять до вищої продуктивності та конкурентоспроможності на ринках продукції і виробничих факторів.

In this article the objects of ownership management was seen as an integral part of business activities. The company was defined as an object and as the subject of ownership, the main criterion for the effectiveness of which is its profitability. Was described the importance of administrative decisions regarding the property complex, and their impact on performance. The necessity of rational and responsible use of resources and improve performance was substantiated. On the example of real companies was shown, that the relevant investments lead to higher productivity and competitiveness in product markets and production factors.

Ключові слова: управління власністю, ресурси, об'єкти власності, майновий комплекс, показники дохідності, ринкове середовище.

Key words: ownership management, resources, objects of ownership, property complex, profitability indicators, the market environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Перехід аграрного сектора економіки України до ринкових умов зумовлює необхідність розвитку інструментів управління власністю на рівні аграрних підприємств, оскільки основою їх довгострокового, економічно вдалого господарювання та розвитку є постійне здійснення заходів щодо формування збалансованого майнового комплексу.

Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю підвищення захищеності та ліквідності прав на засоби і результати підприємницької діяльності, що посилить інтерес до здійснення довгострокових інвестицій на рівні галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Взаємозв'язок відносин власності з умовами та формами ведення підприємництва досліджували представники нової інституціональної економіки А. Алчіан [2; 14], А. де Алессі [15],

О. Вільямсон [5; 18], Г. Демсец [2; 16], Т. Еггертсон [13], Р. Ріхтер і Е. Фуруботн [11], а також інші західні вчені [12; 17; 19].

Вплив відносин власності на стан і перспективи вітчизняного аграрного сектора економіки вивчали вітчизняні економісти, зокрема В. Андрійчук [3], П. Гайдуцький [1], Ю. Лупенко [1; 7; 8; 10], М. Малік [1; 7; 8; 10], В. Месель-Веселяк [1], О. Онищенко [4], П. Саблук [1; 4], О. Шпикуляк [7], В. Юрчишин [4], інші дослідники проблем розвитку аграрного підприємництва [6].

Разом із тим, невирішеними залишаються проблеми економічної мотивації інвестиційної діяльності щодо об'єктів власності в аграрних підприємствах, прийняття відповідних управлінських рішень на різних етапах розвитку їх майнових комплексів. Також недостатньо вивченим залишається ряд питань стосовно взаємозв'язку між управлінням власністю, підвищенням продуктивності представлених нею виробничих ресурсів і їх раціональним використанням підприємствами.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення основних інструментів управління об'єктами власності та май-

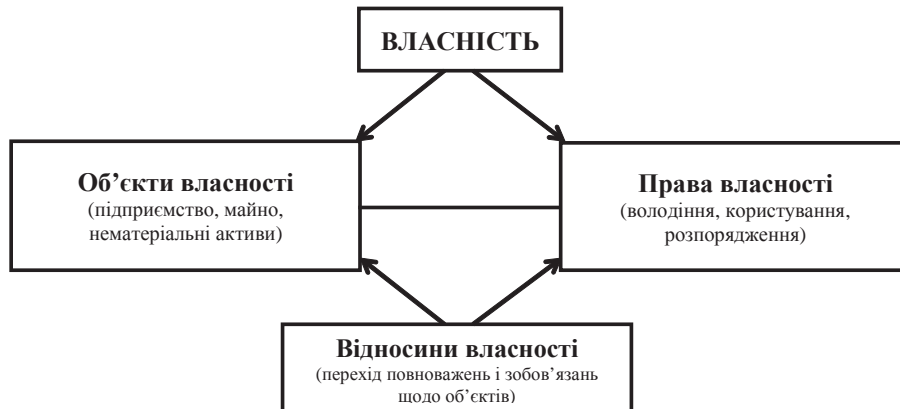

Рис. 1. Взаємозв'язок складових власності на підприємстві

новими комплексами аграрних підприємств в сучасних умовах. Воно передбачає вивчення зв'язку між структурою майнового комплексу і його ефективністю, а також інструментів підготовки та реалізації управлінських рішень щодо необхідних у виробництві об'єктів власності. Відтак, підприємство розглядається як суб'єкт та об'єкт власності, реалізація економічного потенціалу якого залежить від здатності менеджменту будувати виробничі процеси, ґрунтуючись на принципі найбільш ефективного використання ресурсів та від гнучкості управлінських рішень на основі аналізу ринково-го оточення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для цілей цього дослідження власність розглядається нами як набір повноважень і зобов'язань виключного кола осіб щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами, які мають визначені кількісно-якісні характеристики та режим використання. Тобто власність завжди об'єктна і визначена як набір прав суб'єктів щодо представлених нею ресурсів (рис. 1).

Відтак, реалізація власності у підприємстві базується на ефективному застосуванні інструментів управління її об'єктами і майновим комплексом в цілому через комбінування відповідних повноважень та зобов'язань.

Відмінності між підприємствами в частині управління ними як об'єктами власності, зумовлені вибором організаційно-правової форми. Як загальна модель структури капіталу та режиму господарювання вона визначає повноваження власника (співвласників) на управління підприємством, залишковий дохід від економічної діяльності, частину ринкової вартості підприємства у разі його продажу, інші похідні від перелічених прав. Кожна організаційно-правова форма має свої переваги та недоліки в частині залучен-

ня ресурсів розвитку підприємства через забезпечення інтересів зацікавлених сторін (власників, менеджерів, орендодавців, кредиторів, інших контрагентів) [4; 5; 8; 13].

Проведені нами дослідження стосуються ринкових умов підприємницької діяльності в Шаргородському районі Вінницької області та трьох аграрних підприємств-лідерів локального ринку, щодо яких вивчався вплив оточення на їх управлінські рішення стосовно об'єктів власності та майнових комплексів.

Зокрема, на першому етапі була проаналізована динаміка кількості аграрних підприємств Шаргородського району у 2010—2015 роках, перспективи створення нових майнових комплексів та визначені організаційно-правові форми, до яких тяжіють місцеві підприємці. Дані статистики свідчать, що найбільш прийнятною формою організації підприємницької діяльності для селян району залишаються фермерські господарства (з 2010 по 2015 рік їх кількість зростає з 88 до 102 (+ 14 од.), а частка у загальній кількості підприємств району — з 66 до 73%). Це єдина організаційно-правова форма аграрного підприємництва, яка протягом досліджуваного періоду демонструвала на території району позитивну кількісну динаміку.

Зокрема, згідно із даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України по Вінницькій області (ЄДРПОУ) у Шаргородському районі спостерігалася наступна динаміка створення сільськогосподарських підприємств: у 2010 р. — 1 підприємство; 2011 — 12; 2012 — 7; 2013 — 6; 2014 — 7; у 2015 — 4 підприємства. Тобто, протягом 2010—15 рр. у районі було створено 37 сільськогосподарських підприємств. Разом із тим, дані статистичної звітності свідчать про те, що динаміка кількості діючих підприємств є значно меншою (+ 6 од. протягом досліджуваного періоду).

Наведена динаміка кількості підприємств відображає тенденцію до застосування їх

Таблиця 1. Грошові виплати аграрних підприємств на залучену власність

Показник	Під-ва району	Під-во 1	Під-во 2	Під-во 3
Середня орендна плата, грн.	955,3	1 717	1 563	708
% від нормативної грошової оцінки	3,0	8,3	8,5	3,2
Чисельність працівників, осіб	910	59	25	23
З/п на 1 працівника, тис. грн. / рік	26,3	55,0	53,0	37,5
Загальна частка витрат на залучену власність (орендна та заробітна плата у собівартості), %	20,0	39,9	26,2	20,2

Джерело: дані Вінницького обласного управління Держстату України, Шаргородського районного управління Держгеослужби, звітність досліджуваних підприємств [9].

Таблиця 2. Основні результати діяльності підприємств району у 2011—15 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість с.-г. підприємств, од.	37	35	33	32	32	32
Частка збиткових підпр. у загальній кількості, %	16,2	8,6	9,1	21,9	3,1	3,1
Виробнича собівартість, млн грн.	102,2	138,0	180,2	169,6	219,6	311,6
Повна собівартість, млн грн.	109,0	151,7	221,5	190,4	259,0	383,0
Частка виробничої собівартості у загальній, %	93,8	90,9	81,4	89,1	84,8	81,4
Чистий прибуток, млн грн.	31,3	50,1	29,0	19,7	125,1	169,5
Загальна рентабельність, %	28,7	33,0	13,1	10,4	48,3	44,3

Джерело: дані Вінницького обласного Управління Держстату України.

організаторами інструментів управління власністю, націлених на концентрацію виробничих ресурсів, яка в існуючих умовах підвищує показники економічної ефективності їх бізнесу.

Насамперед це стосується земельної власності — підприємства району (досліджувані підприємства, зокрема) намагаються укласти договори оренди на порівняно тривалі строки. За даними районного управління Державної служби геодезії та картографії, зростає частка договорів, укладених на 7 та більше років. Серед підприємств усіх організаційно-правових форм, лише фермерські господарства та приватні підприємства демонструють позитивну динаміку залучення землі у виробництво (+2,8 тис. га та +1,0 тис. га відповідно), що свідчить про високу результативність діяльності і довіру до них власників землі.

Проведений нами порівняльний аналіз статистичних даних та даних господарсько-фінансової звітності досліджуваних підприємств підтвердив, що вони інвестують значні ресурси у залучені об'єкти власності та найманий персонал. Частка їх витрат на залучення земельної власності та найм персоналу у собівартості виробленої продукції у 2015 році склала 20—40%, при середньому показнику по району 20%.

Як видно із представлених даних, Підприємства № 1 та № 2 досягли рівня господарювання, що дозволяє сплачувати орендну та заробітну плату, яка значно перевищує показники оточення. Відзначимо, що Підприємство № 3 врахувало тенденції на місцевому ринку і також підвищило плату за залучену у виробництво власність. Наприклад, виплачена ним у 2016 році орендна плата більш ніж удвічі перевищує показник попереднього року і складає 8% від нормативної грошової оцінки залучених зе-

мель, що в 2,5 рази перевищує середній для районного ринку рівень.

Проаналізовані дані свідчать про наявність в аграрному секторі та в досліджуваних підприємствах додаткового доходу від управління власністю. Це доводить підприємницький зміст управління власністю і підтверджується результатами діяльності підприємств району (табл. 2) [3, 12, 17].

На фоні зростання собівартості продукції, частка виробничої собівартості у загальній поступово знижується (з 93,8% у 2010 році до 81,4% у 2015 році). При цьому знижується і частка збиткових підприємств (3,1% у 2015 році), а обсяг чистого прибутку та показник загальної рентабельності зростає. На наш погляд, це є свідченням зміни структури витрат у напрямі зростання частки видатків на управління підприємствами як майновими комплексами.

При цьому підприємства інвестують у потужності по зберіганню вирощеної продукції, використання яких дозволяє претендувати на додатковий дохід за рахунок сезонних змін кон'юнктури зернових ринків. Зокрема два із трьох досліджуваних підприємств в останні 3 роки побудували міні-елеватори, обладнані сучасним очисним та сушильним обладнанням; усі досліджувані підприємства інвестували у будівництво і реконструкцію складів напольного збереження. За рахунок цих заходів, зростає виручка від реалізації продукції, та відповідно дохідність діяльності.

Це свідчить про те, що досліджувані підприємства навчилися підвищувати власну прибутковість за рахунок вигідного продажу продукції, що також є елементом управління власністю, зокрема через розвиток логістичної інфраструктури. Ми оцінили внесок досліджуваних підприємств у

Таблиця 3. Внесок досліджуваних підприємств у загальний дохід підприємств району

Показник	Під-ва району	Під-во 1	Під-во 2	Під-во 3
Землекористування, га	36 900	2 507	819	1 057
Частка виручки від реалізації, %	100	10,7	3,7	4,6
Частка чистого прибутку, %	100	17,7	3,0	9,8

Джерело: дані Вінницького обласного Управління Держстату України та досліджуваних господарств [9].

Таблиця 4. Основні результати діяльності підприємств району, 2015 р.

Показник	Під-ва району (середнє значення)	Під-во 1	Під-во 2	Під-во 3
Чистий дохід (виручка) у розрахунку на 1 га, грн.	10 708	19 716	20 732	20 692
Чистий прибуток (збиток) у розрахунку на 1 га, грн.	3 285	11 973	6 192	16 258
Чистий дохід (виручка) у розрахунку на 1 зайнятого, грн.	607	1 005	815	1 102
Чистий прибуток (збиток) у розрахунку на 1 зайнятого, грн.	186	509	203	722

Джерело: розраховано на підставі даних органів державної статистики та фінансової звітності досліджуваних підприємств [9].

загальну суму доходу та прибутку підприємств району, які звітують за формою 50-сг.

Як видно із наведеної таблиці 3, частка досліджуваних підприємств у загальній сумі чистого прибутку підприємств району складає 30,5%. При цьому обсяг землекористування об'єктів дослідження складає близько 12% від використуваних подібними підприємствами земель.

Це свідчить про значний обсяг нереалізованого запасу продуктивності земель сільськогосподарського призначення, яку можна підвищити за рахунок управлінських заходів. Вони дозволять поліпшити родючість земель та отримувати порівняно вищі фінансові результати [6; 16; 19].

Наведені у таблиці 4 дані свідчать, що за умови ефективного управління власністю, супроводжуваного інтенсифікацією виробництва, технічним переоснащення та впровадження сучасних технологій рослинництва, можна більш ніж вдвічі підвищити дохідність діяльності підприємств району.

ВИСНОВКИ

Конкурентна підприємницька діяльність передбачає раціональне поєднання і використання ресурсів, представлених належними підприємству та залученими на договірних умовах об'єктами власності. У свою чергу, ефективне управління власністю дає можливість підвищувати заробітну плату і кваліфікацію найманих працівників та орендну плату за землю, що пов'язані із зростанням конкурентоспроможності підприємства на ринках залучуваних виробничих факторів.

Аграрні підприємства, які приділяють належну увагу ефективному управлінню об'єктами своєї та залученої власності досягають високих показників продуктивності і дохідності усіх видів діяльності, успішно конкурують на

ринках залучення факторів виробництва, що забезпечує додаткові ресурси і перспективи їх подальшого розвитку і є основним чинником подальшого зростання їх ринкової вартості.

Література:

1. Аграрна реформа в Україні / [П.І. Гайдучський, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров, М.Й. Малік, М.Я. Дем'яненко]; за ред. П.І. Лупенуцького. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 424 с.
2. Алчиан А., Демсец Г. Парадигма прав собственности [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.inliberty.ru>
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
4. Власність у сільському господарстві / [В.В. Юрчишин, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук та ін.]; за ред. В.В. Юрчишина, П.Т. Саблука. — К.: Урожай, 1993. — 352 с.
5. Вільямсон, Олівер Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / Вільямсон, Е. Олівер. — К.: Вид-во "АртЕк", 2001. — 472 с.
6. Заяць В.М. Відносини власності у розвитку сільськогосподарського підприємництва // Економіка АПК. — 2014. — № 7. — С. 100—108.
7. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та ін. Інститут власності та підприємництва у розвитку економіки / Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк та ін. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 270 с.
8. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект: монографія / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та ін.]. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2016. — 432 с.

9. Статистичний збірник "Сільське господарство Вінниччини". — Головне управління статистики у Вінницькій області, 2010—2015 рр.

10. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.М. Заяць та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — 50 с.

11. Фуруботн Э. Г., Рихтер Р. Институты и экономическая теория. — СПб.: Издат. дом Санкт-Петербург. гос. ун-та, 2005. — XXXIV + 702 с.

12. Хелферт Э. Техника финансового анализа. — СПб.: Питер, 2003. — 640 с.

13. Эггертссон, Трауинн. Экономическое поведение и институты / Трауинн Эггертссон. — М.: Дело, 2001. — 408 с.

14. Alchian, Armen. Economic forces at work / Indianapolis: Liberty Press, 1977. — 524 p.

15. Alessi, Louis de. Property Rights, Transaction Costs, and X-Efficiency: An Essay in Economic Theory // The American Economic Review. — Vol. 73. — No. 1. — (Mar., 1983). — P. 64—81.

16. Demsetz, Harold. The Structure of Ownership and the Theory of the Firm // Journal of Law and Economics. — Vol. 26. — No.2. — (Jun., 1983). — P. 385—387.

17. Obst W.J., Graham R., Christie G.. Financial management for agribusiness. — Landlinks Press, Australia, 2007. — XVII + 352 p.

18. Oliver E. Williamson. The Theory of the Firm as Governance Structure: From Choice to Contract // The Journal of Economic Perspectives, Vol. 16. — No. 3. — (Summer, 2002). — P. 171—195.

19. Norton, R.D. Agricultural Development Policy: Concepts and Experiences / Norton Roger D. — Chichester: John Wiley & Sons Ltd, 2004. — 528 p.

References:

1. Hajduts'kyj, P.I. Sabluk, P.T. Lupenko, Yu.O. Mesel'-Veseliak, V.Ya. Fedorov, M.M. Malik, M.J. and Dem'ianenko, M.Ya. (2005), *Ahrarna reforma v Ukraini* [Agrarian reform in Ukraine], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

2. Alchian, A. and Demsetz, H. (1973), "The Property Right Paradigm", *Biblioteka InLiberty.ru*, [Online], available at: <http://www.inliberty.ru> (Accessed 18 Oct 2016).

3. Andrijchuk, V. H. (2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [The economy of agricultural enterprises], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Yurchyshyn, V.V. Onyschenko, O.M. and Sabluk, P.T. (1993), *Vlasnist' u sil's'komu hospodarstvi* [Ownership in Agriculture], Urozhaj, Kyiv, Ukraine.

5. Vil'iamson, O.E. (2001), *Ekonomichni instytutsii kapitalizmu: Firmy, marketynh, ukladannia kontraktiv* [The Economic Institutions

of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting], ArtEk, Kyiv, Ukraine.

6. Zaiats', V.M. (2014), "Ownership relations in the development of agricultural entrepreneurship", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 100—108.

7. Malik, M.J. Shpykuliak, O.H. and Lupenko, Yu.O. (2007), *Instytut vlasnosti ta pidpriemnytstva u rozvytku ekonomiky* [Institutes of ownership and entrepreneurship in economic development], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

8. Lupenko, Yu.O. Malik, M.J. and Zaiats', V.M. (2016), *Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instytutsional'nyj aspekt: monohrafiia* [Business development and cooperation: institutional aspect: monograph], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

9. State Statistics Service of Ukraine (2010-1015), "Sil's'ke hospodarstvo Vinnychchyny. Statystychnyj zbirnyk" [Agriculture of Vinnitsa region. Statistical Yearbook], *Holovne upravlinnia statystyky u Vinnyts'kij oblasti, Vinnytsya, Ukraine*.

10. Lupenko, Yu.O. Malik, M.J. and Zaiats', V.M. (2013), *Stratehichni napriamy rozvytku pidpriemnytstva i kooperatsii v sil's'komu hospodarstvi na period do 2020 roku* [The strategic directions of development of entrepreneurship and cooperation in agriculture for the period 2020], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

11. Furubotn, Je. G. and Rihter, R. (2005), *Instytuty i jekonomicheskaja teorija* [Institutes and Economic Theory], Izdat. dom Sankt-Peterb. gos. un-ta, St.P., Russia.

12. Helfert, Je. (2003), *Tehnika finansovogo analiza* [Techniques of financial analysis], Piter, St.P., Russia.

13. Jeggertsson, T. (2001), *Jekonomicheskoe povedenie i instituty* [Economic behavior and institutes], Delo, Moscow, Russia.

14. Alchian, A. (1977), *Economic forces at work*, Liberty Press, Indianapolis, USA.

15. Alessi, L. (1983), "Property Rights, Transaction Costs, and X-Efficiency: An Essay in Economic Theory", *The American Economic Review*, vol. 73, pp. 64—81.

16. Demsetz, H. (1983), "The Structure of Ownership and the Theory of the Firm", *Journal of Law and Economics*, vol. 26, pp. 385—387.

17. Obst, W.J. Graham, R. and Christie, G. (2007), *Financial management for agribusiness*, Landlinks Press, Australia.

18. Williamson, Oliver, E. (2002), "The Theory of the Firm as Governance Structure: From Choice to Contract", *The Journal of Economic Perspectives*, vol. 16, no. 3, pp. 171—195.

19. Norton, R.D. (2004), *Agricultural Development Policy: Concepts and Experiences*, John Wiley & Sons Ltd, Chichester, Great Britain.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2016 р.